

Lustrum

Sollemnia aedificii a. D. MCMXI inaugurati

Separatum

Lustrum

Ménesi út 11–13.
Sollemnia aedificii a.D. MCMXI inaugurati

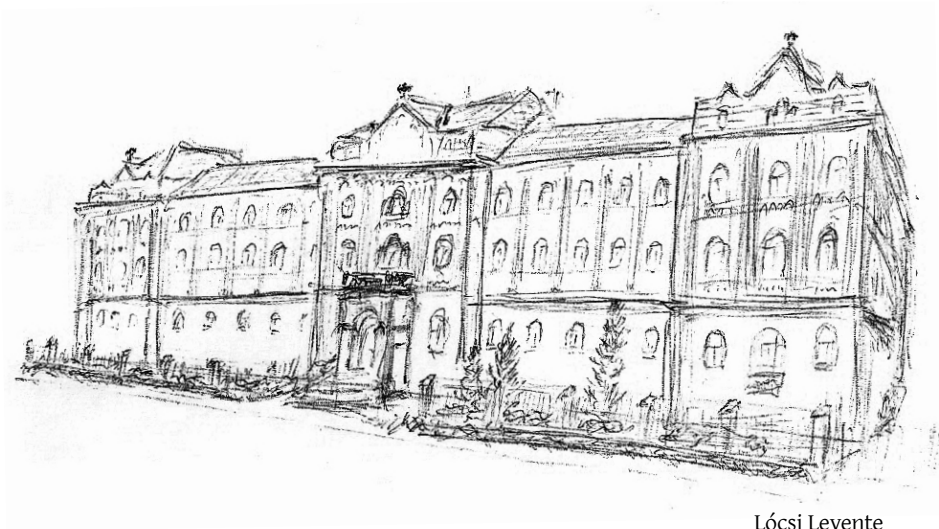
Ediderunt
László Horváth, Krisztina Laczkó, Károly Tóth,
et
András Péterffy (Appendix)

Typotex Kiadó–Eötvös Collegium
Budapest, 2011

Sumptibus NKA

nka
Nemzeti Kulturális Alap

© Auctores et compositores, 2011
ISBN 978 963 279 441 9

Lócsi Levente

Keszthelyi Lajos

Bay Zoltán

Bay Zoltán egyik híressége az Eötvös Collegium dögész diákjainak, talán a leg-híresebb. 1918 és 1923 között tanult a Collegiumban és a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Nemzetközi hírnevét a Hold-radar kísérletnek tulajdoníthatjuk. 1945-ben, közvetlenül a második világháború befejezése után munkatársaival együtt elhatározták, hogy a radarhullámokat a Holdra irányítják, és megfigyelik a visszavert jeleket. A háborús célokra az Egyesült Izzó gyárban készített radarberendezéseket továbbfejlesztve megépítettek egy radarsugárzó és -vevő berendezést. A Holdról visszavert hullámokat 1946. február 6-án észlelték, és az eredményeket közzétették. A közleményből kiderült, hogy a visszavert jel észlelése az előzetes számítások szerint nem tűnt lehetségesnek. A várt jel jóval kisebb volt, mint a mérőberendezés saját zaja. Megoldásként a jelisméltés és összegezés technikáját választották. Eszerint a jel az ismétlések számával egyenes arányban növekszik, míg a zaj az ismétlések számának a négyzetgyökével. Nincs tudomásom arról, hogy ezt az átlagolási módszernek nevezett technikát a Bay-csoport munkássága előtt használták volna. Mindenesetre ma már ez a technika a mindennapi informatika része. Magam ebből a közleményből tanultam, és használom kutatómunkámban is.

Jóllehet, egy amerikai kutatócsoport valamivel korábban észlelt a Holdról visszavert jeleket, mégis azt mondhatjuk, hogy Bay Zoltán és munkatársai óriási mértékben hozzájárultak a radarc sillagászat és az űrkutatás megalapozásához.

További eredményeit is sorolhatom, amelyek nem kisebb jelentőségűek a Hold-radar kísérleténél, ám kevésbé közismertek. Berlieni évei alatt felismerte, hogy az aktív nitrogéngáz szabad nitrogénatomokat tartalmaz (a levegő nitrogénje kétatomos molekula). Eredményei alapján a Szegedi Egyetemen az elméleti fizika professzora lett 1930-ban, már 30 éves korában. Szegedi professzorsága azonban 1936-ban befejeződött, mert Aschner Lipót, az Egyesült Izzó vezérigazgatója meghívta a Kutatólaboratórium vezetésére. A világitástechnika javítása, a radarberendezések építése mellett elektronsokszorozó csöveket készítettek. A kezdeti célkitűzés szerint ezekkel nagy erősítést lehetett megvalósítani kis zajerősítés mellett. De hamar kiderült, hogy az elektronsokszorozók ennél sokkal több jó

tulajdonsággal rendelkeznek. Alkalmassak fotonok számlálására, és a sokszorozott jelek időtartama a nanoszekundum (a másodperc milliárd része, 10^{-9} szekundum) tartományba esik. Ez a tulajdonság lehetővé tette nanoszekundumok mérését. Ma már nem tudunk elképzelni olyan részecskeszámláló berendezést, amelyben ne lenne elektronsokszorozó, persze modernebb formában. Az időmérés lehetősége is messze jutott Bay Zoltán első munkái után. Napjainkban attoszekundumokat mérnek (10^{-18} szekundum). Itt kell megjegyezni, hogy az attoszekundumok mérése is magyar eredmény: elméleti kidolgozása Farkas Győző munkája, gyakorlati megvalósítása Krausz Ferenc érdeme.

Aschner Lipót támogatásával Bay Zoltán a Budapesti Műszaki Egyetemen Atomfizika Tanszéket létesített, ahol megkezdte az atomfizika tantárgy oktatását és egy gyorsítóberendezés építését.

A háború után ő lett az Egyesült Izzó vezérigazgatója és egyben politikai támadások célpontja. A keserves évekről *Az élet erősebb* című könyvben számolt be. 1948-ban a várható börtön vagy annál is rosszabb fenyegetések elől családjával együtt az Egyesült Államokba távozott. Tudományos munkásságát ott is nagy erővel folytatta. Legkiemelkedőbb eredménye a méter mint hosszegység új, pontos definíciója: a méter a fény által a vákuumban a másodperc $1/299792456$ -od része alatt megtett út hossza.

A 70-es évektől többször látogatott Magyarországra. Amitől korábban megfosztották (például a Magyar Tudományos Akadémia tagsága), azt először tiszteleti (1981), aztán már rendes tagként visszakapta (1990).

A rövid, kissé száraz összefoglalás után néhány személyes élményemet írom le. Először személyesen a collegiumi felvételi vizsgán találkoztam vele 1946 nyarán. Akkor már sok mindent tudtam róla, hiszen már ismertem a Hold-radar-kísérlet eredményeit. Nem emlékezem pontosan a kérdéseire, de az megmaradt bennem, hogy feleleteim nem voltak igazán kiválóak, de nem annyira rosszak, hogy ne vettek volna fel. Elkezdhettem a tanulást az akkor még Pázmány Péter Tudományegyetemen Eötvös collegistaként.

1947-ben megtudtuk, hogy Bay Zoltán a Műegyetemen *Atomfizika* címmel előadást hirdet. Többen jelentkeztünk, a tudományegyetemről Moravcsik Mihály (Mihó) collegistával jártunk át, és hallgattuk a rendkívül magas színvonalú előadásokat. Kollokválni is lehetett, ezt csak Mihó barátom merte megtenni. 1948 őszén már nem Bay tartotta az előadásokat, hiszen eltávozott, hanem tanársegédei. Máig élő élmény ebből az időből, amikor a nanoszekundumok mérését demonstrálták.

1954-ben a Központi Fizikai Kutató Intézetbe kerültem. Ott találtam a már lényegében elkészült úgynevezett kaszkádgenerátort, amelyet azokból az alkatrészekből építettek, amelyeket Bay Zoltán vásárolt a háború előtt. Az ő kiváló

munkatársa, Simonyi Károly vezette a gyorsító építési munkáit. Nekem két nagy öröm jutott: egyrészt én végezhettem a gyorsító segítségével az első mérést, amelynek eredménye nemzetközi folyóiratban is megjelent, másrészt Bay Zoltán első magyarországi látogatásakor én mutathattam meg neki a működő gyorsítót, amelynek építését még ő kezdte el.

Ezután többször találkoztunk Magyarországon, és szerencsés módon többször eljutottam a Chevy Chase-ben (Washington külvárosában) lévő házába. Egyik magyarországi látogatása alkalmából a Műegyetemen tartott előadást kedvenc késői témájáról, a méter definíciójához szükséges mérésekről. Ha jól emlékszem, akkor kapta meg a Műegyetem díszdoktori címét. Csodáltam az előadást, amelyet segédeszköz nélkül (pl. vetítés, jegyzet) teljesen szabadon, gyönyörű, precíz magyarsággal, mindent világosan láttatva mondott el. Beszélgetés közben felvettem, hogy mi, közönséges halandók, ilyen előadásra nem lennénk képesek. Kérdeztem, mi a titka. Gondold meg, mondta, hogy az én édesapám református lelkész volt, ő így prédikált, tőle tanultam a szép, szabad beszédet.

1990-ban Gyula város díszpolgári címet adományozott Bay Zoltánnak (Bay Zoltán Gyulaváriban született 1900-ban, a kis falu ma már Gyula része). Emlékeim szerint a hírt és az okiratokat én vittem el hozzá Chevy Chase-be.

1992-ben Pungor Ernő miniszter új kutatóhálózatot alapított, amelynek feladata a tudományos eredmények gyakorlati átvezetése volt. Meglepődve értesültem, hogy a hálózatot Bay Zoltánról nevezték el. Akkor tudtam meg, hogy 92 éves korában elhunyt. Hamvait a gyulavári temetőben helyezték el. A temetés alkalmából volt módom látni a gyulavári református templom tornyát, amelyről Bay Zoltán így írt: „A Holdat ott láttam elsétálni a torony mögött, s azt kérdeztem a felnőttektől: ha felmászok a toronyra, meg tudnám tapogatni a Holdat?” A kérdés 10 éves korában merült fel, a radar közvetítette tapogatásra még 36 évet kellett várnia.

1993-ban avatták az első Bay Zoltán Alkalmazott Kutató Intézetet Szegeden. A szokásos díszebéden részt vett felesége, Bay Júlia és több Bay családtag is. Ott javasoltam, hogy a Szegedi Egyetem körül létesített Nemzeti Panteonban a magyarság nagyjai között legyen Bay Zoltán-émlék is. A mellszobor elkészült, a művész, Tóth Sándor szegedi szobrász a szobor mögé tervezett márványtáblán a nagy eredményeket is rögzítette: ott a Hold, a radarhullám és a méter is, mert a háttértábla magassága pontosan egy méter.

Ha lenne az Eötvös Collegiumnak aranykönyve, akkor Bay Zoltán nevét ott is meg kellene örökíteni.

Tartalomjegyzék

<i>Laudationes externorum</i>	9
René Roudaut	11
François Laquièze	14
Monique Canto-Sperber	15
Salvatore Ettore	16
Andrea Ferrara	18
Chiara Faraggiana di Sarzana	21
P. J. Rhodes	23
Herwig Maehler	24
Chris Carey	26
Mike Edwards	28
Shawn Gillen	29
Nikolaus Hamm	32
Elisabeth Kornfeind	34
Leonore Peer	36
Christian Gastgeber	38
Hermann Harrauer	42
Herbert Bannert	45
Jana Grusková	46
Christine Glaßner	47
August Stahl	48
Javier Pérez Bazo	50
Alicia Gómez-Navarro	52
 <i>Laudationes Hungarorum</i>	 57
Réthy Miklós	59
Hoffmann Rózsa	61
Dux László	65
Mezey Barna	67
Szepessy Tibor	70
Hiller István	73
Keszei Ernő	74
Dezső Tamás	76
Kozma László	77

Soós Anna	79
Pintér Károly	82
Kátai Zoltán	84
Körmendy Mariann	85
Karsai György.....	87
Kincses János	90
<i>Rectores</i>	93
Conspectus	95
Gerevich Tibor: Az Eötvös Collegium története – Bartoniek Géza (1854–1930)	96
Kiss Jenő: Gombocz Zoltán életéről és munkásságáról	103
Markó Veronika: Szabó Miklós	113
Nagy János: Keresztury Dezső	126
Pál Zoltán: Lutter Tibor	132
Szijártó István: A világra nyitott ablak	136
Vekerdy József	145
Bertényi Iván: Igazgatói működésem az Eötvös József Collegiumban (1993–1996) . . .	147
Bollók János.....	149
Takács László	154
<i>Historica • Res gestae</i>	161
Gángó Gábor: Eötvös József és barátai egyetemi éveiről, különös tekintettel a politikatudományi képzésre	163
Garai Imre: A magyar középiskolai tanári szakma kialakulása	176
Tóth Magdolna: „A budai parti ígéretföldje”	203
Kovácsik Antal: Az Eötvös Collegium Ménési úti épületének felavatása a korabeli sajtó tükrében	211
Markó Veronika: Hogyan lett az Eötvös József Collegium könyvtárából az Irodalomtudományi Intézet Eötvös Könyvtára?	220
Szojka Emese: Fülep Lajos néprajzi gyűjteménye	236
Kucsman Árpád: Kémikusok a régi Eötvös Collegiumban	272
Győri Róbert: A múlttal való tudományos leszámolás – Eötvös collegista geográfusok az 1950-es években	288
Czifrusz Márton: Helyek és pozíciók újraírása – Wallner Ernő, Lettrich Edit és a hazai szociálgeográfiai iskola viszonya Mendöl Tibor örökségéhez	312
Tóth Károly: Művészettörténészek az Eötvös Collegiumban (1896–1950).....	328
Ritoók Zsigmond: Klasszika-filológia az Eötvös Collegiumban.....	345
Kucsman Árpád – Liptay György: Eötvös-kollégisták a Fasori Gimnázium tanári karában	348
Kapitány Adrienn: Az 1950-es évek a Kollégium történetében.....	365

Marafkó László: Nagyhatalmak ugratása, avagy groteszk lapok az Eötvös Kollégium félmúltjából	378
Dénes Iván Zoltán: Diákmozgalom Budapesten 1969-ben	383
Bakos István: Emlékeim a kollégista Kilencekről	401
ifj. Arató György: „Szabadság a jelszavunk” Március 15-e az Eötvös Kollégiumban, 1955–1984	410
Szabics Imre: Az Eötvös József Collegium és az École Normale Supérieure	419
Nemes Tibor: Az Eötvös Collegium és az École Normale Supérieure közötti közvetlen kapcsolatok újraélesztése a 80-as években	428
Bubnó Hedvig: Összefoglaló a collegiumi spanyol nyelvoktatásról, 1992–2010	432
<i>Historica • Magistri</i>	435
Korompay H. János: Horváth János és az Eötvös Collegium	437
Móser Zoltán: Ha a szellem napvilága ragyog	456
Farkas Zoltán et alii: Czebe Gyula élete dokumentumokban	463
Szakály Sándor: Szurmay Lajos, tábornok az Eötvös Collegiumból	553
Szávai János: Gyergyai Albert és az Eötvös Collegium	563
Ress Imre: Hugo Kleinmayr és a germanisztikai oktatás megalapozása az Eötvös Collegiumban	570
Kiss Jenő: Zsirai Miklós	579
Keszthelyi Lajos: Bay Zoltán	596
Pál Zoltán: Keresztury Dezső igazgatósága az állambiztonsági megfigyelések tükrében	599
Keszthelyi Lajos: Faragó Péter	612
Farkas Zoltán: Gyóni Mátyás	617
Papp István: Kettős ügynök – Nagy Péter, Szabó Dezső és az állambiztonság	625
Balogh Elemér: Szász Imre versus Brusznay Árpád	638
Bottyán Gergely: Antal László és a mai magyar nyelvtudomány	643
Dörnyei Sándor: Emlékezés Tomasz úrra	648
Ifj. Tomasz Jenő: Tomasz úr és az Eötvös Collegium	653
<i>Memorabilia</i>	683
„Felújítani azt, ami érdemes” – Beszélgetés Elekfi Lászlóval	685
Tóth Gábor: Az idő sodrában	709
Lekli Béla: Az Eötvös Kollégium az 1956 utáni években	836
Gereben Ferenc: Egyetemi évek (1962–1967)	838
Kósa László: Az Eötvös Kollégiumban éltem én is (1963–1967)	861
Bakos István: Az Eötvös Kollégium autonómiaöregvései és Baráti Körének megalakítása	889
Galántai Ambrus: Szubjektív történelem	899

<i>Studia Germanica</i>	923
Balázs Sára: "Freiwillig dient der Geist": Germanistik in der Veranstaltungsreihe des Lustrum Saeculare Collegii	925
Eve-Marie Kallen: Dezső Keresztury als Kulturvermittler und Pädagoge und das Eötvös-Collegium	928
August Stahl: „Schlussstück”. Rilkes Sicht und Deutung des Todes	944
Frank Baron: Die Entstehung des Faust-Mythos im 16. Jahrhundert	962
Christine Glaßner: Zur handschriftlichen Überlieferung der Visiones Georgii	967
András F. Balogh: Schlacht der Stereotype in der Vngrischen Schlacht des Jacob Vogel	975
Ilona Feld-Knapp Cathedra Magistrorum – Lehrerforschung. Lehrer-Denken und Lehrer-Wissen	982
Géza Horváth: Elmar Tophoven, der Begründer des Europäischen Übersetzer-Kollegiums	997
Anita Czeglédy: „Schutzmarke: der Steg.” Interkulturalitätin Márton Kalász’ Lyrik	1006
<i>Studia Slavica</i>	1021
Katalin Kroó: Slawistik in der Veranstaltungsreihe des Lustrum Saeculare Collegii	1023
Urs Heftrich: Lew Tolstoi und Anton Tschechow: Zum Doppeljubiläum 2010	1025
Bettina Kaibach: Raum für Nostalgie: Steppe und Prärie in Anton Čechovs Step’ und Willa Cathers My Ántonia	1032
Wolf Schmid: Eventfulness and Context	1052
<i>Studia Classica</i>	1065
Tamás Mészáros: Klassische Philologie in der Veranstaltungsreihe des Lustrum Saeculare Collegii	1067
Mike Edwards: The Application of Criticism to Textual Criticism	1069
Herwig Maehler: Pindar und die Tyrannen	1076
P. J. Rhodes: The Erxadieis inscription	1084
<i>Artes</i>	1093
Teleki Pál, a Collegium kurátora (1920–1941)	1095
Epikus és komikus collegiumi enumeráció 1935-ből – Közreadja: Takács László	1100
Farkas Zsuzsa: Fotótörténeti adalékok az Eötvös Collegium archív fotóiról	1119
Sütle Ágnes Katalin: Az Eötvös Collegium épülete	1137
Havas László: Hadrianus mint Pseudo-Alexandros?	1146

Sántháné Gedeon Mária: Kultúraközi kommunikáció: magyarságkép az angol mint lingua franca tükrében	1156
Csuday Csaba: Az irodalom: „negatívan élni”	1161
Szlukevényi Katalin: Kollégisták, költők, korszakok: szépirodalmi hagyományok az Eötvös Collegiumban	1165
<i>Membra et alumni</i>	1179
<i>Pro patria defuncti</i>	1211
Tartalomjegyzék	1215
Appendix – Mellékletek jegyzéke	1221

Kedves Olvasó!

Önre gondoltunk, amikor a könyv előkészítésén munkálkodtunk. Kapcsolatunkat szorosabbra fűzhetjük, ha belép a *TypoKlubba*, ahonnan értesülhet új kiadványainkról, akcióinkról, programjainkról, és amelyet a www.tygotex.hu címen érhet el. Honlapunkon megismerkedhet kínálatunkkal is, egyes könyveinknél pedig új fejezeteket, bibliográfiát, hivatkozásokat találhat, illetve az esetlegesen előforduló hibák jegyzékét is letöltheti.

Kiadványaink egy része e-könyvként (is) kapható:

www.interkonyv.hu

Észrevételeiket a velemeney@tygotex.hu e-mail címen várjuk.

Kiadja az Eötvös Collegium és a Typotex Kiadó, az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: dr. Horváth László – Votisky Zsuzsa

Tördelte: Vidumánszki László

A borítót tervezte: Tóth Norbert

Terjedelem: 85,6 (A/5) ív

Nyomta és kötötte: Séd Nyomda, Szekszárd

Felelős vezető: Katona Szilvia